

Nomeda Simėnienė

Publicistė, VšĮ „Edukata“ vadovė

(Ne)laiku gimusi karta

Septintą dešimtmetį, dar vadinamą hiپی epochos pradžia, geriausiai gali apibūdinti tie, kurie patys dabar jau skaičiuoja savą septintą dešimtmetį. Romualdo Labanausko-Džagerio, Rimanto Bagdono, Valiaus Baublįo-Saimono, Sauliaus Varno ir kitų pasakojimai apie save ir bendraminčius leis pajusti atmosferą, autentišką to meto dvasią, kurioje brendome su savita pasaulėžiūra, vertybėmis, ir suprasti, kodėl tai tapo savotišku protestu prieš sovietinį režimą.

Gyvenant už „geležinės uždangos“ anaipol netrūko jaunatviško maksimalizmo. Atsakymų į egzistencinius klausimus ieškojome teatre, literatūroje. Jau vien ką reiškę spektakliai – A. Millerio „Komivojažerio mirtis“, F. Dürrenmatto „Fizikai“, „Frankas V“, W. Borcherto „Lauke už durų“, – tai juk buvo tas pats septintasis dešimtmetis, Juozo Miltinio aukso metai Panevėžyje. Kaune – Modrio Tenisono pantomimos trupė ir maištingasis Jonas Jurašas. Jo legendinis spektaklis Juozo Grušo „Barbora Radvilaitė“ buvo uždraustas po generalinės repeticijos, kai režisierius nepakluso cenzoriams, o premjera taip ir neįvyko. Gerai menu tą laiką, nes turėjau bilietą į premjerą. Atvykus į Kauną, prie teatro stoviniavo minia žmonių, tačiau teatro durys taip ir neatsivėrė.

Kad viskas yra čia ne taip, nei buvo kalbama iš oficialių tribūnų, perskaitydavome „tarp eilučių“ „Literatūroje ir mene“ ar žurnale „Nemunas“. O Vito Luckaus ar Romualdo Rakausko nuotraukos, publikuojamos „Nemune“, kartais buvo iškalbingesnės už bet kokį tekstą. Albert'o Camus, Jerome'o Davido Salingerio, Walto Whitmeno ir kitų autorių knygos, lietuvių poetai – Algimantas Mackus, Vytautas Mačernis, Henrikas Radauskas, Arvydas Ambrasas – labiausiai aptarinėjami, cituojami tuo metu autoriai.

Prieglobstis pas Tėvą Stanislovą Paberžėje buvo tikras išganymas. Ten sutikdavome ir savus panevėžiečius, o susėdimai prie bendro stalo, kur visi buvo lygūs – be pavardžių ir titulų, yra nepamirštami. Čia pasijusdavai reikalingas, svarbus ir mylimas. Čia pirmą kartą pamatyta tikra Lietuvos trispalvė. Čia pirmą kartą išgirsta apie Aleksandrą Solženicyną. Tūnodavom turtingoj Tėvo bibliotekoj, vartėm žurnalų „Naujoji Romuva“, „Keleivis“ (kitur šie leidiniai be specialaus leidimo nebuvo prieinami) komplektus, klausydavom paties Stanislovo deklamuojamą Rilke's (Rilkės) poeziją ar giedamas senąsias grigališkojo choralo gies-

Joninės. Romualdas Labanauskas-Džageris ir Vida Idzelytė. Apie 1972 m. Nuotrauka iš R. Labanausko-Džagerio asmeninio albumo.

mes, o svarbiausia vertybė buvo Tėvo betarpiškas bendravimas su kiekvienu čia užklydusiu ir traukė sugrįžti labiau nei į tikruosius namus.

Nežiūrint šių šviesos salelių, bendra sovietinio gyvenimo atmosfera buvo slogi, todėl 1967–1968 metais Lietuvą, kartu ir Panevėžį pasiekę pirmieji hiپی filosofijos, gyvenimo būdo, stiliaus ženklai dalies jaunimo buvo sutikti labai palankiai. Vakaruose užgimusi jaunimo kontrkultūra greitai prigijo, tapo simboliu protestu prieš stagnaciją, suvaržymus, santvarką.

Netrukus, jau apie 1969 metus, nuobodokas Panevėžio gatves pagyvino išskirtinės išvaizdos, savito aprangos stiliaus ilgaplaukiai – Stasys Petrauskas-Bitlas, Rimas Idzelis, Valius Baublįs-Saimonas, Romualdas

Labanauskas-Džageris, Jonas Klikūnas-Džo, Almantas Lisas-Agentas, Jonas Šapoka, Gediminas Vilimas-Prancūzas, Eugenijus Juodviršas-Amamas, Audrius Zutkis, Rimantas Bagdonas, Rubinas Vainas-Bernas, Juozas Steponavičius, Vidas Gustas, Regimantas Vyšniauskas-Vyšnia, Valdas Šeputis ir kiti.

Iš merginų ryškiausiai buvo matomos Kristina Čiulkovaitė, Regina Kovalčiuk-Hipių Motina, Liuda Kokanauskaitė, Laima-Liuvkė, Jūratė Galickaitė, Joana Karkaitė.

Į miesčioniško aprangos stiliaus, nuobodžių šukuosenų, vienodo kirpimo kostiumų ir kostiumėlių foną įsiliejus linksmomis spalvomis apsitaisiusiems, ilgesniais nei buvo įprasta plaukais jaunuoliams, didžiajai daliai visuomenės tai buvo netikėta, neįprasta, o kai kam – įžūlu. Triukšmingos bitnikų ir rokenrolo epochos pabaigą paspartino tokių grupių kaip „The Beatles“ įtaka roko muzikai ir populiariajai kultūrai. Jų kūryboje atsirado tam tikros užuominos apie tuometines socialines, politines temas, dainų tekstai buvo artimi bręstančiai jaunuomenei, atspindėjo epochos dvasią, ugdė muzikinių skonių įvairovę.

R. Labanauskas-Džageris:

„Masės“ priešinosi kaip įmanydamos. Joms nepatiko mūsų atviras neagresyvus žvilgsnis, nuotaiką kelianti apranga: mūsų įvairiaspalviai gėlėti marškiniai, vėrinukai ant kaklo, dangaus mėlynę primenantys džinsai, ryškiai raudonos kojines, pienės žiedo geltonumo sportiniai bateliai ir, be abejo, ilgi vėjo plaukstomi plaukai. Ši išvaizdos detalė aplinką siutino labiausiai. Gaudavau įvairių pasiūlymų: kapeikų kirpyklai, bauginimų, kad prievarta būsiu nuskustas, paaiškinimų, kad studentui nedera atrodyti provokuojamai. Visa tai buvo iškęsta, aštrus konfliktas – ne išeitis mūsų siekiams. O pačiame Vilniaus centre smagu buvo išgirsti replikų, kad mes – grupė jaunuolių – atrodome kaip gėlių puokštė pilkoje minioje.“¹

Tas neįprastas stilius, laisvos manieros jaukė tvarkingo, paklusnaus tarybinio žmogaus įvaizdį. Didžiąją dalį visuomenės tai šokiravo, ji atvirai nepritarė hipių pasaulėžiūrai, jų išvaizdai, klausomai muzikai. Nevengdavo pasityčioti ar paniekinti, už menkiausią prasižengimą galėjo

nukirpti plaukus. Tą darė ne tik milicija, bet ir specialios komjaunimo grupės.

V. Baublys-Saimonas:

„Tvyranti atmosfera, kai viskas draudžiama, nesutarimai su tėvais, laisvės ilgesys subūrė į energetiškai artimų žmonių ratą. Hipių idėjos mus pasiekdavo per gerą imtuvą (jį turėti buvo be galo svarbu). Klausėmės „Radio Luxemburg“, „Amerikos balso“, „Nemeckaja Volna“. Muzika buvo neatsiejama gyvenimo dalis. Mus žavėjo Janis Joplin (Dženis Džoplin), Jimi Hendrix (Džimis Hendriksas), Jim Morrison (Džimas Morisonas), „The Rolling Stones“, „Led Zeppelin“, „The Beatles“ [...]. Hippiuojantys panevėžiečiai hierarchijos neturėjo. Vyravo bendruomeniškumas, demokratija. Visi buvo saviti, originalūs žmonės. Jei pasitaikydavo labai įkyrių, jų paprasčiausiai į savo būrį nepriimdavom. Nekreipdavom dėmesio ir į tėvų socialinį statusą [...]. Iš mūsų visų tuo metu hipiuojančių nė vienas nesiekė karjeros.“²

Šiandien kai kas hipių judėjimą traktuoja kaip alternatyvą tuometinei komjaunimo organizacijai. Kaip ideologiškai svetimą organizaciją vertino formaliai jai priklausę? Štai ką rašė šešiolikmetė Margarita Kosmauskaitė, aktorių Stepo Kosmausko ir Henrikos Hokušaitės dukra, savo dienoraštyje 1969 metais:

„24 d. vasario (pirmadienis). Sveikas, mano hipi!? (taip Margarita kreipiasi į savo nebylų draugą, dienoraštį – N.S.). Tu nieko prieš, kad aš tave taip vadinsiu? Aš – hipytė, o kadangi tu dalis manęs, tai tu hipis. Na ir nuostabu.

Užvakar buvau komjaunimo plenume, kadangi nebuvo kam nueiti, surado tokį kvailį, kaip mane ir pasiuntė. [...]

Plenumas. Renkasi aktyviausi komjaunuoliai ir kiekvieno veide matosi kažkoks tingumas ir abejingumas. Žodžiu, beveik kiekvienas atėjo čia ne savo noru, ne tam, kad sužinotų kažkokius planus ir uždavinius, bet tam, kad buvo pasakyta: „Tokią ir tokią valandą vyks plenumas, dalyvavimas būtinas, jei neisi tarkuos.“ [...] Štai ir sėdi čia salėje, ant sienos Leninas, ant stalo grafinas (jeigu kartais išdžiūtų burna nuo vis tų pačių nuobodžių ir tradicinių žodžių). Viskas paruošta ir apgalvota iš anksto.

¹ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 116.

² E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 113–114.

Aišku, kas sėdės prezidiume, aišku, apie ką ir kas kalbės. [...]

Ir po to nori, kad nebūtų nepasitenkinimų valdžia. Kaltinama tranki bitliukų muzika, o supranta ta valdžia, kodėl ta muzika taip mėgiama? Ar žino jie visi, apie ką dainuojama? Be abejo, nieko nežino, o kaltinti drįsta. Kaltinamas taipogi užsienis, neva tai jis daro blogą įspūdį. Ir štai dabar kažkoks rusas, užlipęs į tribūną, kalba apie blogą įtaką. Kodėl salėje triukšmas, kodėl niekas neklauso? Todėl, kad visiems jau šimtą kartų girdėta apie tai, kas čia kalbama. Gerai dirbti, lenktyniauti, planas, įvykdyti anksčiau laiko, rinkti medžiagą apie revoliuciją, susitikinėti su revoliucionieriais. Žinom, girdėjom milijonus kartų, apie tai jau šneka ma 25 metai, ir taip viskas įsiėdė, jog norisi nusišikt ant tos revoliucijos. Artėja Lenino 100-osios metinės, o apie jas jau pradėdama kalbėti prieš porą metų ir kiekvienas padarytas niekam vertas darbas skirtas Lenino gimimui. [...] Absurdas. [...] Sėdi kažkoks tipelis su fotoaparatu. Nufotografuos kokį nors labai rimtą ir susikaupusį veidą (galvojantį visiškai ne apie tai, kas čia kalbama) ir įdės į „Panevėžio tiesą“ pirmame puslapyje su užrašu „Komjaunimas mūsų ateitis“.

Na kas gi tai? Kas atsakys? Ar pakeis kas nors visa tai ir kas?³

Tuo pat metu mieste kūrėsi muzikos grupės, klestėjo ir juodoji muzikinių įrašų rinka. Įsigiję ką nors naujesnio, jais tarpusavy keitėmės, dalinomės. Ieškodavom laisvo ploto, kieno tėvai išvykę, kur galėdavome paklausti muzikinių naujienų, padiskutuoti, pasimatyti vieni su kitais.

R. Labanauskas-Džageris: „Šiltais vasaros vakarais rinkdavomės vadinamajame miesto sode, prie Respublikos ir dabartinės P. Puzino gatvių sankirtos stovinčio suoliuko, kurį kažkada pavadino „Hipių suoliuku“. Mūsų mieste tai buvo tas pats kaip Rygoje „Aeroflotas“ ar Palangoje „Akmenys“. Muzika žadino aistras, kildavo diskusijos, kartais nutoldamos nuo atliekamo kūrinio, bet išvados visada būdavo tos pačios: gyvename iškreiptos tiesos pasaulyje. Mūsų protestas buvo primityviai paprastas: stengėmės išsiskirti iš mus supančios aplinkos, mandagiai ignoruoti kai kurias gyvenimo tėkmėje užstrigusias taisykles, reikšti meilės, gėrio, laisvės idėjas.“⁴

³ Margaritos Kosmauskaitės dienoraštis, datuotas nuo 1966 m. XII. 20. Ritos Kosmauskienės asmeninis archyvas.

⁴ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 117.

Džageris, Džo ir Idzelis. Apie 1969 m. Nuotrauka iš R. Labanausko-Džagerio asmeninio albumo.

Pagrindinės susirinkimo vietos Panevėžyje buvo kelios: Kauno gatvėje pas Juozą Aleksandravičių-Adomėlį, netoli Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios gyvenusį G. Vilimą-Prancūzą, pas J. Šapoką. Be abejo, rinkdavomės ir kitur – dažniausiai pas tuos, kurie turėjo namuose gerą aparatūrą. Kitas dalykas, kad tas geidžiamiausias muzikines naujienas reikėjo susižvejoti.

A. Zutkis: „Dėl muzikos – aišku, viskas buvo pogrindy. Ir pinigų nemažus kainavo. Įsirašyt diskui tuo metu reikėjo turėti 3 rublius. Šešiolikmečiui tai – dideli pinigai. Būdavo, vienas vieną grupę įsirašo, kitas kitą, tada keičiamės. Diskus iš Kauno veždavo Baronas, Aivaras Kulainis. Sistema tokia buvo – jie sutardavo konkrečią kainą, kiek turi atvežt už tą diską, ir viskas. O jei daugiau įrašų parduodavo, tai jiems likdavo.

Toks biznis buvo. Panevėžyje gal kokie penki pagrindiniai prekytojai įrašais buvo. Jeigu surinkdavo reikalingą kainą už diską atiduot, sa- viems įrašydavo pigiau.⁵

Panevėžiečiai, kaip ir kituose miestuose, patys taip pat ėmėsi mu- zikavimo. Nors nebuvo instrumentų, aparatūros, patys konstruodavo elektrines gitaras, stiprintuvus. Keisdavosi įrašais, gaudė naujienas iš užsienio muzikos pasaulio, vertė mėgstamiausių kūrinių dainų tekstus, improvizavo jas atkuriant.

R. Bagdonas iš anuomet muzikavusių panevėžiečių kaip neatsieja- mą nuo hipių judėjimo išskyrė bosistą R. Vainą-Beną, turėjusį dar vieną pravarde – Bacila.

„Benas Vainas mokėsi Jono Švedo pedagoginėje muzikos mokykloje, baigė fleitos klasę. [...] Turėjo tobulą vidinę klausą, intuityją. Pasak Petro Vyšniausko, „tai buvo žmogus su Dievo kibirkštimi“. Su Benu grodavom ir džiazą. Nustebau, kai kartą šokiuose jis man pasakė: „Aš sukūriau mi- norinį bliuzą.“ Tai nebuvo originalus kūrinys, bet mane suglumino, kad vienintelis iš hipiuojančių panevėžiečių šitaip veržiasi į bliuzą. Benas nie- kada nekeitė savo gyvenimo nuostatų, savaip kovojo prieš sistemą, gyve- no savaip. Pvz., jei jam nepatikdavo ilgos rankovės, čia pat nukirpdavo.“⁶

Kai daugelio dainų tekstuose pasigirdo magiškas žodis „road“ (ke- lias), kai buvo išgirsta apie Amerikos bitnikų kartos Homero – Jacko Kerouacko romaną „Kelyje“, jis mus tarsi ištraukė į užmiesčio šalikeles „tranzuoti“ – keliauti į dvasiškai artimus miestus – Vilnių, Kauną, Rygą, Taliną, Piterį (Sankt Peterburgą). Čia kažkokiu mistišku būdu sutikdavo- me į save panašius, lengvai užmegzdavome kontaktus. Vasaromis traukda- vome į Palangą, gyvenome dažniausiai palapinėse, o pagrindinė susitikimo vieta buvo „ant akmenų“ (dabar šioje vietoje pardavinėjami suvenyrai).

R. Labanauskas-Džageris: „Kelionių tikslas būdavo aplankyti ben- draminičius, susirasti naujų pažinčių, pamatyti naujų renginių. Dažnai bendrakeleivis būdavo Alvydas Taunys. Nepamirštama kelionė buvo jau antikvariniu tapusiu automobiliu „Moskvič 400“. Perkrautas automobi- liukas sunkiai ir ilgai riedėjo senuoju Žemaičių plentu, kol pasiekėme

Palangą, mums labiausiai tolerantišką miestą.“⁷

Beje, šis epizodas su automobiliu, kaip ir Džagerio pravardė, iš dalies panaudoti panevėžiečio, taip pat tų laikų bendražygio, Raimundo Banio- nio filme „Vaikai iš Amerikos viešbučio“. Šiame filme panevėžiečiai at- pažįsta ir daugiau situacijų, personažų iš tų laikų – tai Inga-Fernandelis su broliu, milicijos „ablava“ palapinių miestelyje, rodyklė su užrašu, kiek kilometrų iki Prahos, spiritizmo seansai.

Apie nuotykius Palangoje iš A. Zutkio prisiminimų: „Ar įmanoma dabartiniam jaunimui tai įsivaizduot? Aš buvau maikę su Džimio Hen- drikso atvaizdu nusikopijavęs, bet nešioti negalėjau, ant sienos pas save namie laikiau. Su tokia maikė išėisi, iš karto supakuos. O ar įmanoma šiandien įsivaizduot, kad ne tik plaukus, bet ir kelnes karpydavo. Ypač Palangoj, ant akmenų kai sėdėdavom arba per šokius lauko estradoj, tuomet vadinamoj „plaščiadkėj“, „ablavos“ būdavo. Atvažiuoja „varano- kas“, perkerpa su žirklem nutvėrę kelnes pusiau vos ne iki klyno, ir vis- kas, eik kur nori.

Plaukų juk irgi visų nenukirpdavo. Tiesiog gerą kuokštą iškirpdavo, ir vaikščiok, kad nori. O jeigu vaikščiodavo su iškirptu plaukų gabalu – tada užkliūdavo, kad netvarkingas, veždavo į kirpyklą ir visai nukirpdavo.“⁸

Hipius ir juos palaikančius stebėjo milicija ir KGB. Pradžioje – per daug nesureikšmindami. Viskas pasikeitė po 1972-ųjų metų, kai Kau- ne susidegino Romas Kalanta ir įvyko masinės jaunimo manifestacijos. Tada prasidėjo draudimų ir persekiojimų vėjus.

R. Bagdonas: „Mūsų noras gyventi šia diena, būti sovietinės struk- tūros užribyje, nepaklusti primestoms taisyklėms (net ir tėvų) domi- no ir saugumą. KGB norėjo išsiaiškinti, kas mūsų vadai, kas toji trijulė: Bitlas, R. Labanauskas-Džageris, R. Idzelis. Kokia domimės literatūra, kokią muziką klausomės ir apskritai kaip „linksminamės.“⁹

Per prievartą brukama ideologija, ribojami kūrybiniai sumanymai natūraliai brandino ir kėlė neapykantą tuometinei sistemai. Kompani- jose, kur vieni kitus gerai pažinojome, nevengdavome pašnekėti prieš

⁷ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 117.

⁸ Iš N. Simėnienės interviu su A. Zutkiu. Įrašas saugomas autorės asmeniniame archyve.

⁹ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 115.

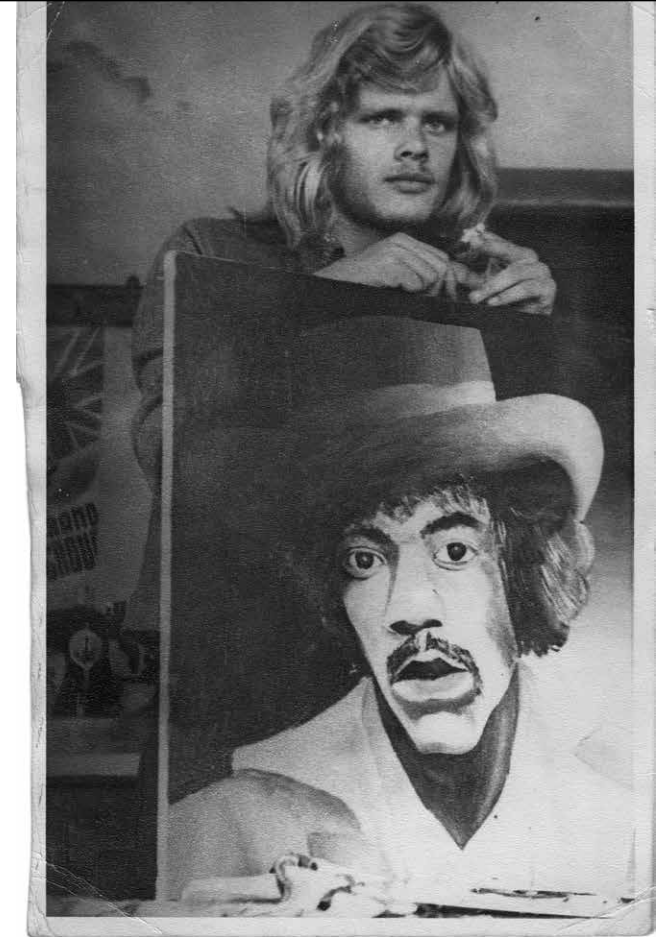
⁵ Iš N. Simėnienės interviu su A. Zutkiu. Įrašas saugomas autorės asmeniniame archyve.

⁶ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 115–116.

sovietų valdžią, gerai žinojome Vasario 16-osios reikšmę. Svajoti, kad vėl Lietuva taps laisva, tuo metu atrodė utopija. Kai kas rezgė planus, kaip pabėgti į užsienį, kiti protestą prieš sistemą išreikšdavo užrašais „Laisvę Lietuvai“ ant pastatų, atsišaukimais, raginančiais susimąstyti, kokioje šalyje gyvename, o kartais tiesiog iš širdies riktelėti – „Laisvę Lietuvai!“

Iš R. Labanausko-Džagerio prisiminimų: „Nepakeliamas vasaros karštis pagaliau mus išprašė iš „Brodo“. Besistebint praeiviams mūsų spalvinga apranga ir vis dar neįprastomis plaukų kaugėmis ant galvos, netrukome pasiekti Vingio parką. Ten slampinėjančių irgi nestigo, bet visi laikėsi medžių paunksmės, o mus traukė estrada (ypač mane, dar gyvai nemačiusį šio statinio). Palypėjus keliolika eilių į viršų, mano bičiulis šūktelėjo kažkokią frazę angliškai. Pajutęs estrados akustinę galią, riktelėjau ir aš, bet visiems suprantamai: „Laisvę Lietuvai!“ Išgirdęs, kaip galingai nuskambėjo, pakartojau dar sykį, bet jau iš visų jėgų. Šūksnis nuskriejo per visą aikštę, atsimušė į pamiškę ir aidu grįžo atgal. Nuslopus pasididžiavimo jausmui, pamačiau susirūpinusių draugų žvilgsnius. Vengdami sutikti „neparankių smalsuolių“, sutartinai nėrėm į Neries pakrantę. Ten pasisekė surasti žvejį, kuriam, matyt, tą dieną nekibo, todėl be ilgų prašymų sutiko valtimi mus perkelti į kitą upės krantą.

Baigiantis 1971 metų vasarai, vieną rugpjūčio rytą, aidas, iš Vingio parko atlėkęs į Panevėžį, pavirto durų skambučiu. Apžvelgęs paprastai tokiu laiku tuščią gatvelę, pamačiau iš dešinės ir iš kairės besitariančius „kostiumuotus vyrucus“. Visi susitikom tame pačiame taške, „susi-pažinom“. Darniai patraukėm į Valstybės saugumo komiteto Panevėžio skyrių. Pro duris įžengiau pirmas, iš paskos ejęs į aršų brutalų milicininką panašus KGB-istas mestelėjo repliką: „Matyt, nebe pirmas kartas, kad taip drąsiai žengi...“ Besišnekučiuojant apie orą, baigiant rūkyti pirmąją cigaretę, „aršusis milicininkas“ vėl pasireiškė, užduodamas provokuojantį, lyg ir nereikalaujantį atsakymo, klausimą: ar esu buvęs Dainų šventėje? Suglumau, nes nesupratau, kur čia sukama. Sumurmėjau, kad Dainų šventėse aš nedalyvauju, bet KGB-istas neatlyžo pareiškdamas, kad aš esąs muzikos mėgėjas. „Milicininkas“ man priminė besidrauskantį kiemsargį šunyti. Jaučiau, kad jis čia menkas lošėjas ir klausimą

Audrius Zutkis prie savo paties tapyto Dž. Hendrikso portreto. Apie 1973 m. Nuotrauka iš A. Zutkio asmeninio albumo.

apie muzikinius pomėgius praleidau pro „šalį“. Pradėjau suvokti, kad čia kažkas siejama su pernykščiu mano „pasirodymu“ Vingio parke. Kiti gi du, ramūs kaip varnai ir mažai kalbūs, matyt, laukė, kol iš manęs bus paruoštas patiekalas, o tada – pradės „lesti, kąsti“. Buvo ir ketvirtas, bet tas laikėsi nuošaliai, tartum atsitiktinai čia būtų užėjęs paklaudyti oro prognozės. Galų gale buvo prieita prie esmės ir paašškinta, ko jie čia mane atsivedė. Trumpai ir negarsiai, tarsi taupant žodžius, man buvo pasakyta, kad mano gyvenamojoje vietoje bus ieškoma antitarybinės literatūros. Krata vyko keistokai: neužkliuvo A. Šapokos „Lietuvos istorija“, nė kiek nesudomino ant lentynos išrikiuoti 4 šoviniai (likę nuo to laiko, kai po šaudymo treniruočių parsineštu pistoletu, tęsdavom taiklumo

lavinimą, šaudydami į Lenino raštus, raštų tomai, nors menko turinio, buvo tvirti – kulka nepramušdavo, o ant viršelio geras taikynys). Stebėjau, kad pro akylas KGB akis stebuklingai praslydo brošiūra „Ir eikim Lietuvos keliu...“ Netgi radę tėvo pieštą herbą Vytį, tik pasiteiravo, kas dailininkas.

Uždraustos antitarybinės literatūros paieška ėjo į nesėkmingą pabaigą. Įtampa jau buvo atslūgusi, o nerimas peraugęs į antipatiją per ilgai užsibuvusiems „svečiams“. Liko paskutinė lentyna. Kaip ir pas dažną, žemiausiai esančioje lentynoje buvo sudėti nereikšmingi, retai vartojami daiktai. Staiga sustingau, viskas sulėtėjo, matyt, protas, pajutęs pavojų, ieškojo išeities, kurios niekaip nerado. Ir mačiau, kaip saugumiečio rankos nutūso prie dviejų storų sąsiuvinų mėlynais, rudais viršeliais ir kibiais pirštais ištraukė juos iš prikimštos lentynos. Bingo – paslėpta, gaiži vos įžiūrima šypsena žybtelėjo KGB-isto veide. Viskas – krata baigėsi. Apsimiestinai maloniai buvo paaiškinta, kad jie norėtų mano sąsiuvinius paimti pavarstyti. Sąsiuvinuose, pavadintuose „Memuarai“, buvo aprašyti keleri mano gyvenimo metai, įvairūs pasvarstymai, nutikimai. Ypatingos datos buvo iliustruotos piešiniais, nuotraukomis, iškarpomis iš žurnalų. Vienas iš aprašytų įvykių turėjo labai, labai nepatikti „draugams“ iš KGB.¹⁰

Prieš tai Džageris taip pat turėjo pasimatymų su kagėbistais, kai 1968 metų pavasarį, po draugo išleistuvių į sovietinę armiją, paryčiais, grįžtant su artimu bičiuliu Eugenijumi Puronu-Hansu namo, parūpo prieš Pergalės dieną iškabintos vėliavos. Kadangi kelias vedė pro tuometinę KGB buveinę (dabar STT Panevėžio skyriaus valdyba Vasario 16-osios gatvėje – N. S.), tai abu bičiuliai nuo to grėsmingo pastato akimirksniu nukabino vėliavos. Netoliese esančiame skvere raudonoji buvo akimirksniu sunaikinta. „Lietuviškosios“ pasigailėjo, bet vėliau dėl šventos ramybės ji irgi išrūko pro krosnies kaminą. Jaunatviška drąsa tąkart visiškai nuslopino atsargumo ir baimės jausmą.

R. Labanauskas-Džageris: „Nekviesti svečiai“ surauktomis kaktomis pasirodė po savaitės. Atvykęs iš Vilniaus kapitonas Matuzonis iš sakvojažo išsitraukęs apsiliko juodą elektriko chalata ir įsakmiai paprašė parodyti rašymo mašinėlę. Iš prašymo tono supratau, kad išsisukinėti neverta. Įlindome į palėpę, kur mano sumeistrautoje dėžėje slėpėsi an-

¹⁰ Iš N. Simėnienės susirašinėjimo su R. Labanausku-Džageriu.

tikvarinis „Continental“. Ten pat profesionalus kapitono žvilgsnis grindyse aptiko „slėptuvę“. Į ją aš sušluodavau šiukšles, cigarečių pakelius, fotonuotrukų broką. Saugumietis su nenusakomu kruopštumu, netgi pasimėgavimu įniko naršyti tą šiukšlyną, man sukeldamas pasigėrėjimo šypsnį, kurį tuoj pastebėjo, nes, matyt, sugebėjo viena akimi stebėti mane, o kita – nagrinėti pagrindinį šiukšlyną. Neabejotinas profesionalas paiešką šiukšlėse nutraukė ir nešini mašinėle grįžome į kambarį, kur mikliai įdėjęs spausdinimo juostelę ir popieriaus lapą, specialistas iš Vilniaus pabandė spausdinti. Deja, nieko neišėjo. Mašinėlė buvo sugedusi. Per pažįstamus buvau ieškojęs kokio meistro. Buitinės technikos remontininkas, žinomų panevėziečių palikuonis, man imponuojančiu vardu Laisvys, rekomendavo savo kolegą, bet perspėjo, kad meistras nebendruojantis, mažai kalbus ir dar priė šią savybių pridėjo, kad yra neturintis jokios pilietybės – pase: „Biez graždanstva“. Man toks labai patiko, bet teko nusivilti išgirdus jo atsakymą: „Ne.“ Matyt, likimas žinojo, kad mane – nesubrendėlį maištininką – reikia saugoti nuo kokio nors rašinėjimo...

Kapitonas ne juokais pasiuto. Vėl įsisuko antitarybinės literatūros paieškos karuselė. Vienas rausėsi mano knygoje ir popieriuose, kitas perklausinėjo magnetofono juostas, o kapitonas Matuzonis kruopščiai tyrinėjo mano rašyseną, peržiūrinėjo fotonuotraukas. Dar tokiam, visą laiką stovinčiam „šešėlyje“, buvo paliepta viską stebėti ir mokytis. „Vyrukai“ dirbo išsijuose. Aš tikėjau, kad nieko neberas, nes kai ką jau buvau sunaikinęs, kai ką paslėpęs. Bet KGB-istai pralaimėt nemėgsta ir šį bei tą prisirinko, užpildė protokolą ir rytdienai pasikvietė į „svečius“.

Į svečius teko vaikščioti kelias dienas. Per tą laiką išlavėjo įpročiai neprisiminti pavardžių, neišidėmėti veidų, pamiršti, kur buvau, ir nežinoti, kur būsiu. Paskutiniąją dieną likom dviese su „draugu“ Kontrimu. Buvau vėl apklausinėjamas, bet jau nebe apie esminius įvykius. Pajutau, kad man jau pats laikas sužinoti, kuo čia viskas baigsis, kokio atpildo už mano darbelius susilauksiu. KGB-istas, užkluptas mano netikėto „žingeidumo“, pasimuistęs krėsle, pratarė, kad reikėtų pasižiūrėti baudžiamajame kodekse, bet jis čia pas save jo neturintis..., reiktų pasižiūrėti pas šefą. Palikęs mane vieną išėjo pas šefą. Supratau, kad kažkodėl jis pats nežino ką su manim daryti. Po kiek laiko sugrįžęs,

galima sakyti, gerai nusiteikęs, kartu ir mano nuotaiką pakylėjęs, situaciją apibūdino kažkaip padrikai: senatis... Paskutiniąją frazę: „Atnešk tą savo spausdinimo mašinėlę ir būk laisvas“ supratau labai aiškiai. Mašinėlės buvo gaila...“

Pasakoja režisierius Saulius Varnas: „Su KGB esu susidūręs, kai dirbau vyr. režisieriumi Šiauliuose. Mane pakvietė į KGB perskaityti jų darbuotojams paskaitą apie šiuolaikinį teatrą, motyvuodami tuo, kad tai jau susiklosčiusi tradicija ir visi prieš mane dirbę vyr. režisieriai kasmet skaitydavo tokias paskaitas. Nejauku buvo, bet pasitaręs su geru pažįstamu, kaip reikėtų elgtis, jeigu bandytų „verbuoti“, ir daugeliui pasakęs, kur einu ir ko, – nuėjau.“

Paskaitą perskaičiau neformaliai, kalbėjau apie įvairias man žinomas teatro kryptis pasaulyje ir jiems tai padarė įspūdį. Po paskaitos šios įstaigos vadovai (o gal ir ne vadovai – jų aš nepažinojau) pasikvietė į kabinetą išgerti kavos. Kėdė, kuri buvo skirta man, stovėjo kabineto centre, o jie trise sėdėjo kabineto pakraščiuose, apsupę mane iš visų pusių. Žinojau, kad jeigu siūlytų bendradarbiauti, pasakyčiau, kad aš garsiai kalbu miegodamas ir toks žmogus jiems nebūtų reikalingas, bet jie manęs „neverbavo“ tiesiogiai, o gal net ir minties tokios neturėjo, – tiesiog norėjo suprasti, koks esu žmogus... Pirmiausia jie padėkojo už įdomią paskaitą ir pasiteiravo, iš kur turiu tiek žinių. Aš atsakiau, kad neabejoju, jog ir jie savo srityje turi daug daugiau žinių nei bet kas kitas, nedirbantis tokio darbo.

Arbatos gėrimo pabaigoje – kiek prisimenu, buvo tik arbata be jokių saldumynų – vienas iš jų paklausė: „Ar jūs žinote, kad esate užsienio agentas?“ Tai mane, žinoma, nustebino ir prajuokino, bet buvau visokiems netikėtumams nusiteikęs. Atsakiau, kad nežinojau, bet dabar žinosiu ir paklausiau, ar galėčiau sužinoti, kokios valstybės? Po ilgos nejaukios pauzės pridūriau – nejaugi JAV? Ir jie patvirtino tai. Pasakiau, kad bent jau tai dabar žinosiu. Atrodo, kad prieš išeidamas aš dar paklausiau jų, tai ką gi dabar aš turėčiau daryti? Jie pasakė, kad nieko, bet jeigu pastebėčiau ką nors keista, įtartina, tai kad praneščiau jiems.“¹¹

KGB archyvuose (kai kurie iš jų dabar prieinami ir internete) radau daug pažįstamų pavardžių. Norint objektyviai papasakoti tas istorijas,

¹¹ Iš N. Simėnienės susirašinėjimo su S. Varnu.

Eugenijus Juodviršis-Amamas. Sovietmečiu su KGB jam teko susidurti ne kartą. Apie 1970 m. Nuotrauka iš Leonoros Vainienės asmeninio albumo.

už kurių – jaunų žmonių likimai, reikia laiko ir išsamaus tyrinėjimo. Todėl pacituisiu tik truputį statistikos, pateikiamos 5 KGB skyriaus ideologinės žvalgybos dokumentuose.

Pažymose akcentuojama, kad po Kalantos susideginimo 1972 metų gegužę Panevėžyje padaugėjo antitarybinio ir nacionalistinio pobūdžio įvykių.

Pateikiami tokie skaičiai: 1970 metais KGB buvo užfiksavusi 3 įvykius, 1971 metais – 4, o antai 1972 metais kagėbistai fiksavo 17, 1973 metais – 13, jų terminologija. „priešiškų santvarkai įvykių“¹².

Tačiau vieno KGB veikėjo Kontrimo pavardę atsimens ir A. Zutkis, ir R. Labanauskas-Džageris – iš įvykių 1972 metais, kai ant Panevėžio dramos teatro sienos po nakties didelėmis raidėmis gerai matomoje vietoje atsirado užrašas „Laisvę Lietuvai!“

A. Zutkis: „Saugumietis, ir pavardę atsimentu – Kontrimas, buvo mane pasikvietęs prie „Meno“, tada ten kino teatras buvo. Nebeatsimentu, kaip

¹² LSSR KGB Panevėžio m. skyriaus pažyma apie jaunimo antisovietinių poelgių priežastis ir motyvus 1970–1973 ; <http://www.kgbveikla.lt/docs/show/3387/from:704>

jis mane susirado, bet pasikvietė pokalbiui. Ir jis iš tolo pradėjo manęs klausinėti, ar nežinau, kas tą užrašą ant teatro sienos nupaišė. Sakau, man tai iš kur žinot? Aš iš tikrųjų nežinojau. „Tai jeigu sužinotum, kas čia paišo, pranešk.“ „Tai ir aš paišau“, – sakau jam. „Tai čia ne tai. Jeigu sužinotum, – pakartojo, – pranešk.“¹³

R. Labanauskas-Džageris: „Vieną gražų vasaros rytą pas mus į dirbtuvę (Prekybos valdybos reklamos dirbtuvės – N. S.) įplaukė pilkas kaip debesis, mandagus kaip anglų džentelmenas KGB karininkas Kontrimas su beveidžiu parankiniu. „Džentelmenas“ pasiteiravo, ar mes turime baltų dažų. Žinoma – atsakėm, visiškai nesuprasdami, kur čia sukama. Antras klausimas, ar kas prašė, ar kam davėm, padvelkė šaltu vėjeliu – KGB tvorų nedažo. Įdienojus jau žinojau, kur šuo pakastas. Dar vėliau apie liūdną baigtį.“¹⁴

Kaip prisimena ir kiti to laiko amžininkai, KGB tarnybos ieškojo ir surado kaltininkus. Iš lūpų į lūpas sklido vardai žmonių, kurie tąkart nukentėjo. Garsiai apie tai niekas nekalbėjo. Viskas vyko tyliai ir slaptingai. Kokia buvo ta liūdna baigtis, neturėdama pačių nukentėjusių byloje liudijimų, tik galimų ir iš lūpų į lūpas aptarinėjamų versijų nekomentuosiu.

„Mes norėjome gyventi, matyti pasaulį, o mums bruko ideologiją. Mūsų karta apdaužyta, bet nesudaužyta“, – sako V. Baublys-Saimonas, iki dabar nepamiršęs hipiško stiliaus¹⁵.

Šiam kartui tiek pavyko kartu su septintąjį dešimtmetį išgyvenusiais atkurti to ypatingo mums meto atmosferą. Požiūrių į tą laiką yra ir gali būti įvairių. Šis pasakojimas ir jame sudėlioti atsiminimai – tik mažas skerspjuvis, kuriuo pabandžiau atkurti septinto dešimtmečio dviasią ir joje brendusią jauną kartą. Nepretenduoju į tiesos monopolį, nes tokio ir negali būti.

¹³ Iš N. Simėnienės interviu su A. Zutkiu. Įrašas saugomas autorės asmeniniame archyve.

¹⁴ Iš N. Simėnienės susirašinėjimo su R. Labanausku-Džageriu.

¹⁵ E. Misevičiūtė, R. Bružienė, Hipiai nuo Amerikos iki Panevėžio (I), in: *Senvagė*, 2018, Nr. 1 (14), p. 115.